

YOKSULLARIN VE SYDV GÖREVLİLERİNİN KENDİ DENEYİMLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR UTANÇ VE MÜCADELE MESELESİ OLARAK “YOKSULLUK VE SOSYAL YARDIM”

Emma Saygı Doğru

ORCID: 0000-0002-8917-5477

Öz

Bu makalede yoksulluk yardımı alan yoksul kimseler ve yoksulluk yardımı dağıtmakla sorumlu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) çalışanlarının yoksulluk yardımını nasıl değerlendirdikleri, hangi kavramlar üzerinden bu olguyu anlamaya çalıştıkları ve bu iki grubun yoksulluk, yoksulluk yardımı ve yoksul kimselere ilişkin düşüncelerinin benzerlik veya farklılıkları ele alınmaktadır. Bu makaleye konu olan çalışma, 2016 yılında SYDV’ den yardım almak için başvuruda bulunmuş 40 başvuru sahibi ve 20 SYDV çalışanı ile nitel yöntem izlenerek yapılmış olan bir doktora tezi çalışmasıdır(Saygı Doğru, 2016). Çalışma sonucunda elde edilen veriler, SYDV görevlilerinin iddialarının yoksulların çalışmaya isteksiz, devlet yardımlarına bağımlı yaşamayı tercih eden bir toplumsal grup olduğu, utanç duygularını kaybetmiş oldukları ve devletin bu kimselerin her türlü ihtiyacını “yurttaşlık hakkı” kapsamında karşılamaya çalıştığı yönündedir. Diğer taraftan, yoksul başvuru sahipleri açısından yoksulluktan kurtulmanın yegane yolu çalışmaktır. Devlet yardımına başvuru yapmak bu kimseler açısından utanç vericidir ve devlet yardımları neo liberal politikaların yarattığı eşitsiz sistem ve yarattığı olumsuz koşullar çerçevesinde değerlendirildiğinde hem nitelik hem nicelik yönünden yaşanan yoksulluğun karşısında oldukça yetersizdir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal yardım, Yoksulluk deneyimi, SYDV, Yurttaşlık hakkı, Yoksulluk kültürü

“Poverty and Social Assistance” As a Question of Embarrassment and Struggle in the Framework of Self-Experience of the Poor and SYDV Officials

Abstract

This article examines how the poor applicants and the Social Assistance and Solidarity Foundation personell evaluate the social assistances, how they conceptualize the poverty, the similarities and differences of these two groups thoughts’ about poverty, social assistances and the poor. Within the context of the research which is designed as a phenomology, 40 in-depth interviews are conducted with women applicants and 20 in-depth interviews are conducted with personnel working in this field. The findings of the research indicate that for the personnel, as a social group the poor are unwilling to work and prefer to live dependently to the state. They do not have the feeling of embarrassment. But still within the “citizenship right”, the government tries to meet their needs. On the other hand, for the poor the only way to get rid of poverty is to work. To apply for social aid to the government fund is embarrassing and the applicants find the social assistance inaequate both in terms of quality and quantity and they emphasize on the inequalities and the negative conditions that the neoliberal system causes.

Keywords: Social assistance, Poverty as an experience, Social assistance and solidarity foundation, Citizenship right, Poverty culture

* Makale geliş tarihi: 01.10.2018
Makale kabul tarihi: 22.12.2018
Erken görünüm tarihi: 29.04.2020

Yoksulların ve SYDV Görevlilerinin Kendi Deneyimleri Çerçevesinde Bir Utanç ve Mücadele Meselesi Olarak “Yoksulluk ve Sosyal Yardım”

Giriş

Yoksulluk tüm toplumlarda geçmişten bu yana süregelen bellibaşlı ortak sorunlarından biridir. Bu ortak sorun karşısında insanlık, tarih boyunca çeşitli yardımlaşma ve dayanışma ağları oluşturmuştur. Modern toplumlarda da yoksulluğun ortadan kaldırılmasına veya hafifletilmesine yönelik çözüm arayışları vardır. Bunlardan bir tanesi de devlet eliyle yurttaşlara verilen “yoksulluk yardımı”dır. Yoksulluk yardımı sözkonusu olduğunda “yurttaşlık hakkı” ve “yoksulluk kültürü” gibi iki temel kavram da tartışmadaki yerini edinmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk yardımı tartışmaları bu kavramların işaret ettiği alanlar üzerinden şekillenmektedir. Kısaca değinilecek olursa, yoksulluk kültürü kavramı ilk defa Oscar Lewis tarafından ‘Beş Aile: Yoksulluk Kültüründeki Meksikalılar Üzerine Alan Çalışması’, ‘Sanchez’in Çocukları’ ve ‘İşte Hayat’ gibi eserlerinde ele alınmıştır. Bu eserlerinde Lewis, yoksulluk kültürüne neden olan yapısal nedenlere, daha net bir ifadeyle ekonomik yaşamın tam anlamıyla kapitalist rejime henüz geçiş aşamasında olmasından kaynaklanan sancılı bir süreçte ortaya çıktığına işaret etmektedir (Lewis, 1965: L-LI). Buna göre, toplumsal yaşama dahil olamayan toplumsal kesimler kendi içlerinde birçok olumsuz özellik barındıran bir alt kültür oluşturmakta ve bu kültürü nesilden nesile aktarmaktadır (Lewis, 1965: LIII). Bu alt kültüre atfedilen özellikler ise tembellik, aileye ve topluma karşı sorumsuzluk, kontrolsüz cinsellik, zayıf benlik yapısı, otoriteye eğilimli olma, baskın erkeklik kültürünü kabullenme ve dış dünyaya ilişkin bilgilerinin ve ilgilerinin olmaması...vb. diye sıralanmaktadır (Lewis, 1965). Lewis’in geniş bir çerçevede ele aldığı ve esasen yapısal eşitsizliklerin ortaya çıkardığı “yoksulluk döngüsü” sonucu gelişen “yoksulluk kültürü” kavramı bu bağlamdan bağımsız ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle, toplumsal yaşama katılım sürecinde kapitalist ekonomik düzenin hakimiyeti nedeniyle ortaya çıkan engelleyici yapısal nedenlere vurgu yapılmaksızın “yoksulluk kültürü” kavramına yapılan atıfların yoksulluğu açıklarken kullanılması alışılmış bir durum halini almıştır. Diğer taraftan

hakim söyleme karşı çıkararak bireyin hak ve özgürlükleri üzerinden söylem üreten, politik uygulamalarla bu hakları hayata geçiren sosyal politika uygulamaları söz konusudur. Bu uygulamalar meşruiyetlerini "yurttaşlık hakkı" üzerine inşaa etmektedir. Buna göre, "yurttaşlık hakkı", bireyin devlet karşısında konumlanırken devlet-birey ilişkisinde temel alınması gereken bir perspektif sunmaktadır. Kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte sosyal yardımlaşmada T. H. Marshall'ın II. Dünya Savaşı sonrası gündeme yeniden getirdiği yurttaşlık hakkı kavramı, bireyin ulus-devlet tarafından sadece o devletin yurttaşı olması gereği ortaya çıkan haklarıdır (Marshall, 2000: 21). Sanayileşme sürecinde birey-devlet ilişkisinin yeni bir şekil kazanması sonucu birey, adalet, konuşma, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi bireysel, oy verme ve seçilme hakkı gibi siyasal, parasız eğitim, emeklilik ve sağlık hakkı gibi sosyal haklara sahip olmuştur. Devlete karşı bu haklar sosyal güvenlik hakkı adı altında hukuki zeminde korunmaktadır (Karadoğan, 2015: 132). Birçok ülkede farklılıklar gösterse de demokrasisi gelişkin ülkelerin sosyal güvenlik kapsayıcılığı geniştir ve bu durum sosyal yardım adı altında nakdi veya aynı yardımlara gerek duyulmasını engellemektedir. Diğer taraftan kapsayıcılığı dar sosyal güvenlik sistemine sahip Türkiye gibi ülkelerin sosyal yardım adı altında vatandaşlarının gıda, barınma, giyecek..vb. temel insani ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bu sebebe bağlı olarak sosyal yardım adı altında yoksul kimselere verilen aynı ve/veya nakdi yardım hizmetlerinin var olma biçim ve nedeni tartışmaya açık bir hal almaktadır. Zira, yurttaşlık hakkı temelinde insanların farklılıklarının veya eşitsizliklerinin bir önemi yoktur ve tüm insanlar onursal açıdan eşit oldukları için hukuksal/politik açıdan eşit muamele görmelidir (Çetindağ ve Kılıç, 2007: 22). Türkiye'nin de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi' ne göre,

"Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişimi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. Annelerin ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar. Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleştirileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır." (Etcı, 2013: 22; <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>.)

Sosyal dışlanmayı da kapsamı açısından önemli olan diğer bir sözleşme ise Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi'dir. Bu

sözleşmenin 30. Maddesine göre toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı düzenlenmiştir. Bu maddede; akit taraflar, sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla; sosyal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin, özellikle istihdam, konut, eğitim, öğrenim, kültür ile sosyal ve tıbbi yardım olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almakla yükümlü hale gelmektedirler (DPT, 2007: 51). Sözleşmenin 14. maddesine göre, herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde sözleşmenin 16. Maddesine göre “toplumun temel birimi olarak aile de tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, yasal, ve ekonomik koruma hakkına sahiptir.” Tüm bu sözleşmelerde imzası bulunan devletlerin yoksulluk karşısında çaresiz kalan bireyleri sosyal yardım almaya hak kazanan veya kazanamayan olmak üzere değerlendirirken, geliştirdiği ölçütlere temel teşkil eden yaklaşımlar bu sebeple önem kazanmaktadır. Devlet yoksul yurttaşlarını “yoksulluk kültürü” üzerinden mi yoksa “yurttaşlık hakkı” üzerinden mi kavramaktadır. Diğer bir ifadeyle son dönemde devletler yurttaşlık hakkı kabulüyle “sosyal devlet” olmaya mı yoksa yoksulluk kültürü vurgusuyla neoliberal politikaların uygulandığı liberal devlet mi olmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada Baumann,(1999: 67) iktidarların “çalışma etiği” ne vurgu yaparak toplumsal yaşamı piyasa güçleri lehine kurgulamaya çalıştıklarına işaret etmektedir. Yoksulları çalışma etiğinden yoksun bireyler olarak tanımlayan iktidarlar böylece, neoliberal politikalar eşliğinde ortaya çıkan derin yoksulluğun sorumlusu olarak yoksulları görürler. Bu yolla devlet, kendi sorumluluk alanını sınırlamayı amaçlar. Oysa, Castel (2004: 36) bu süreçte “çalışmanın niteliğinin” önemine işaret etmekte ve sosyal güvensiz bir biçimde çalışmanın “ticari” bir eylem olmaktan öteye gidemeyeceğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Castel için emeklilik ve sosyal güvence gibi hakların olmadığı bir ortamda ne bireyler “yurttaş” olabilirler ne de devlet devlet olmanın gereklerini yerine getirebilir. Bu çerçevede Türkiye’de son dönemde uygulanan sosyal politika uygulamaları nitelik ve nicelik açısından değerlendirildiğinde (Buğra, 2013; Buğra ve Topak, 2012; Erdoğan, 2011; Buğra ve Keyder, 2003) tarafından liberal politikaların sosyal politikaların önüne geçtiği veya tam tersi bir durumun söz konusu olduğu üzerine tartışmalar yaşanmaktadır. Tam da bu noktada Türkiye’de sosyal güvenlik çatısı altında olmayan ve yoksulluk yardımı almak için başvuruda bulunarak yoksulluğunu kanıtlamış vatandaşların devlet tarafından nasıl tanımlandıkları önemli bir veri niteliği taşımaktadır. Yoksul kimseler, çalışma etiğinden yoksun, yoksulluk kültürü nedeniyle çalışmaya isteksiz kimselerden oluşan bir topluluk mu yoksa yapısal koşulların yarattığı engeller nedeniyle çalışamayan ancak “yurttaşlık hakkı” nedeniyle devlet tarafından koşulsuz korunması gereken bir topluluk olarak mı görülmektedir. Diğer bir

nokta ise yoksulların kendilerini, kendi yoksulluk deneyimlerini ve devletin kendilerine yaptığı sosyal yardımların nitelik ve niceliğini nasıl algıladıkları ve tanımladıklarıdır. Bu çerçevede nihai amaç ise, devlet görevlilerinin ve yoksulların yoksulluk olgusuna ilişkin söylemlerinin benzeştikleri ve farklılaştıkları noktaları ortaya koymaktır. Böylece, Türkiye’de devletin yurttaşlarını bireyin sorumluluğuna vurgu yapan “yoksulluk kültürü” üzerinden mi yoksa, “yurttaşlık hakkı” kapsamında piyasa güçleri karşısında hukuki zeminde koruma altına alınması gereken kişiler olarak mı gördüğünü irdelemektir.

1. Araştırma Yöntemi

Araştırma, 2014 yılı Haziran ayından 2015 Şubat ayına kadar Eskişehir’de yoksulluk konusu üzerine yürütülen “Eskişehir’de Sosyal Yardım Sisteminin Yoksulların Gözüyle Değerlendirilmesi” başlıklı bir doktora tezi çalışmasına dayanmaktadır (Saygı Doğru, 2016). Araştırma nitel yöntemle yürütülmüştür. Dolayısıyla herhangi bir istatistiki genelleme yapmak amacı yoktur. Çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni, bu yöntemin bireylerin deneyimlerini, tutumlarını, düşüncelerini, zihinsel algılarını ve tepkilerini anlamaya olanak sunmasıdır (Yıldırım ve Şimsek, 2008: 120). Araştırmanın örneklemini, Eskişehir Tepebaşı İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV)’na başvuruda bulunmuş 40 yoksul kadın ve kurumda çalışan toplamda 20 kişiden oluşan SYDV görevlileridir. Görüşmeye seçilen örneklemin seçilme nedeni başvuruda bulunmuş olmaları, erişim bilgilerinin güncel olması nedeniyle kendilerine ulaşılabilmeleri ve görüşme talebini kabul etmeleridir. Araştırma öncesi yapılan pilot çalışmada erkek başvuru sahiplerinin yoksulluk konusunda kadın bir araştırmacı karşısında konuşmaktan rahatsızlık duydukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle görüşmeler, kadın başvuru sahipleriyle gerçekleştirilmiştir. Veriler, ses kayıt cihazı kullanılarak yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında toplanmış ve kaydedilmiştir. En kısa görüşme, 70 dakika en uzun görüşme ise 4 saat sürmüştür. Toplamda 60 görüşme gerçekleştirilmiştir. Kağıda aktarılan veriler, deşifre edildikten sonra betimsel ve sistematik analiz tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Bu çalışmanın amacı sosyal yardım vermekle yükümlü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) görevlilerinin yoksulluk olgusu ve yoksul kimseler üzerine düşüncelerini ve mesleki deneyimlerine dayanan gözlemlerini ve iddialarını öğrenmektir. Böylece yoksullukları nedeniyle Eskişehir Tepebaşı İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na aynı/nakdi sosyal yardım almak için başvuruda bulunmuş yoksul kimselerin yoksulluk algısı, yoksulluk yardımına ilişkin düşünce ve deneyimlerini söz konusu iddialar ile benzeştikleri ve farklılaştıkları noktaları ortaya koymaktır.

2. Örneklemin Genel Özellikleri

Başvuru sahiplerinin genel özellikleri: Araştırmaya katılan kadın katılımcıların yaş ortalaması 46 olmakla beraber, katılımcı grubu içerisinde 21-30 yaş arası 2 kişi, 31-40 yaş arası 14 kişi, 41-50 yaş arası 12, 51-60 yaş arası 5 kişi, 61-70 yaş arası 4 kişi, 71-80 yaş arası 3 kişi, 81-90 yaş arası 1 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların ağırlıklı yaş ortalaması 31-50 yaş aralığıdır. Kadınların toplamda 7'si çalışmakta, 33'ü ise herhangi bir işte çalışmamaktadır. Çalışan 7 kişinin 1'i kendine ait bir tekel bayiiinde, 1'i bir çocuk sahibi, boşanmış aynı anda üniversite okumaya devam eden bir öğrenci olması sebebiyle yarı zamanlı gündelik temizlik işlerine gitmektedir. Bunun yanı sıra çalışanlardan 1'i bir fabrikada asgari ücretli işçi, 1'i geçici hizmetli statüsünde yarı zamanlı temizlik işçisi, 1'i gündelik tarım işçisi, 1'i ise asgari ücretli bulaşıkçılık yapmaktadır. Katılımcıların medeni hal, aylık gelir ve eğitim düzeyleri ek-1 deki tabloda ayrıntılı biçimde sunulmaktadır.

SYDV çalışanlarının genel özellikleri: SYDV çalışanları başlığı altında kendileriyle görüşme yapılan toplam 20 kişiden 12'si karar verici konumunda bulunan Mütevelli Heyeti üyeleridir. Heyet üyeleri, Kaymakam, İlçe Mal Müdürü, Belediye Başkanı, İlçe Milli Eğitim Müdürü, İlçe Sağlık Müdürü, İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürü, İlçe Müftüsü, iki Köy Muhtarı, iki STK Temsilcisi, iki halktan üye olmak üzere 12 kişiden oluşmaktadır. Bu kimselerin yanı sıra alanda çalışan 8 sosyal inceleme görevlisi ile birlikte SYDV çalışanları toplamda 20 kişiden oluşmaktadır.

3. Bulgu ve Tartışma

Son dönem politik tartışma başlıklarının arkasında kalsa da ekonomi, yoksulluk, yoksullar ve yoksulluk politikaları bir kısım insanın değişmez gündemi, hayat akışlarının belirleyicisidir. Yoksul bir kimse için bir günün sonunu getirmek, akşam yemeğini tedarik etmek, çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamak, hanesinde saygın bir yer edinebilmenin önkoşuludur. Dolayısıyla, her ne kadar kentte yaşasalar da ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda herhangi bir tüketme ediminde bulunamayan, temel problemi yakacak ve yiyecek temin etmek olan kimselerin dünyasında devlet, devlet yardımı, sosyal yardım faaliyetleri ne anlama gelmektedir? Bu kimseler kimi zaman devlet yetkilileri tarafında da iddia edildiği üzere iş beğenmeyen, tembel, devlet yardımlarına bağımlı yaşamayı alışkanlık haline getirmiş, sosyal yardımları suiistimal eden kimseler midir? SYDV'ler dışında sosyal yardım faaliyetleri yürüten belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve parti temsilcilikleri yoksullar açısından işlevsel midir ve ne anlama gelmektedir? Tüm bu sorular ve sorulara verilen yanıtlar 40 yoksul başvuru sahibi kadın ve 20 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı çalışanı ile yapılan derinlemesine görüşmeler kapsamında değerlendirilerek, elde edilen

verilerin bir kısmı bu makalede devlet görevlilerinin iddiaları ve yoksul kimselerin yanıtları şeklinde ele alınmaktadır.

3.1. Yoksulların ve Devlet Görevlilerinin Gözüyle "Yoksulluk ve Yoksullar"

Devlet Görevlilerinin İddiası "Yoksulların büyük bir çoğunluğunun tembel, çalışmaya isteksiz, devlet yardımlarına bağımlı yaşamayı alışkanlık haline getirmiş kimseler" olduğudur.

Konuya ilişkin bir çerçeve çizmek adına kısaca akademik literatürde yoksulluk ve yoksulluk yardımı kavramlarının nasıl ele alındığına bakılacak olursa tartışmaların iki temel kavram çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu kavram ve iddialardan birincisi, yoksulluk kültürü kavramı etrafında şekillenmektedir. Buna göre, devlet yardımları yoksulları tembelleğe, devlet yardımlarına yaslanarak yaşamaya, bu davranış biçiminin nesilden nesile aktarılacak kalıcılığın ve ahlaki bir erozyon yaşanmasına neden olmaktadır (Lewis,1965). Buna mukabil, yoksulların yoksul kimseler olarak kategorize edilemeyeceğini, her vatandaşın sadece yurttaşı olduğu için mensubu bulunduğu topluluk tarafından korunması gerekliliği iddiasıyla "yurttaşlık hakkı" kavramı karşı tarafta belirlemektedir(Marshall, 2000). Buna göre, her insan bireysel hak ve özgürlükler çerçevesinde toplumda eşitlik ve adalet ilkeleri kapsamında yaşama hakkına sahiptir. Bu iki kavram etrafında şekillenen tartışmalarda devlet görevlilerinin kullandıkları ifadeler kapsamında ele alındığında neredeyse istisnasız bir biçimde yoksulluğu ve yoksul kimseleri yoksulluk kültürü kavramı çerçevesinde tanımladıkları görülmektedir. SYDV' ye sosyal yardım almak için ısrarla başvuruda bulunan kimselere ilişkin gözlemlerine dayanarak aktardıkları bu iddia aynı zamanda devletin yoksul kimselere ilişkin bakış açısını da yansıtmaktadır. Devlet görevlilerinin iddialarının temel noktası yoksulların "işsiz değil iş konusunda seçici davrandıkları" yönündedir. "*Bir insan çalışayım derse illa iş bulur. İşte tembellik burada devreye giriyor.*" (Sosyal İnceleme Görevlisi A.Y) "*İşsizlik var ama iş beğenmeme de var... Herkes masa başının peşinde...*" (Sosyal İnceleme Görevlisi F. Ç.) gibi ifadeler esas itibarıyla hakim söylemi temsil etmektedir. SYDV görevlileri, sosyal güvence ve haklardan soyutlanmış ve salt meta konumuna indirgenmiş bir "emek gücü" nü "iş olanağı" diye tanımlamak ve yoksul kimselerin bu koşullara boyun eğmesini talep etmektedir. Diğer bir deyişle, neo liberal bakış açısının temel argümanı olan piyasanın işleyişini sürdürmesinin en temel prensip olarak kabul edildiği bu bakış açısı aynı zamanda yoksul kimseleri çalışma etiğine sahip olmamakla itham etmektedir (Hayek, 2000; Topak, 2012: 81). Bu çerçevede yoksulların çalışma etiğine sahip olmaması bir engeldir ve bu kimselerin bu yönde disipline edilmesi gerekmektedir(Sunal, 2010: 293). "*...İş bulursun maaşı az olabilir, iş bulursun*

çalışma saatleri uzun olabilir. İnsanın sebat etmesi gerekir. Kanaat eder girer çalışırsın..”(SYDV görevlisi). ifadesi bu bakış açısının net bir yansımasıdır. Söz konusu bakış açısının neoliberal politikaların bir yansıması olması durumunu daha açık bir ifadeyle ortaya koyan Castel (2004: 36) çalışmanın niteliğine dikkat çekmekte ve sosyal güvensiz bir biçimde çalışmanın “ticari” bir eylem olmaktan öteye gidemeyeceğini işaret etmektedir. Emeklilik, sosyal güvence gibi hakların olmadığı bir ortamda bireylerin “yurttaş” olamayacaklarını ve devletin devlet olma gereğini yerine getiremeyeceğini iddia etmektedir.

Diğer taraftan devlet görevlilerinin “çalışmakta isteksiz, kültürel sebeplere bağlı olarak tembel, asgari ücrete kanaat etmeyen” diye tanımladığı yoksul kimselerin yoksulluktan kurtulmanın yolu olarak gördükleri tek seçenek iddiaların aksine çalışmaktır. Diğer bir deyişle, yoksullar açısından yoksulluğun nedeni “çalışmamak”tır. Peki bu insanlar neden çalışmamakta veya çalışmamaktadır? İşte tam da bu noktada devletten yardım talep eden yoksulların büyük bir kısmının kadın olması tesadüfi değildir. Neoliberal piyasa koşullarının dayattığı mekânsal, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel dışlanma koşullarının yarattığı yalıtılmışlık hali piyasa koşullarında en fazla kadınların kendilerine sunulan iş imkanlarına erişimleri önünde engel oluşturmaktadır. Bu noktada kadınların hane içi yaşlı, çocuk, engelli bakımı sorumlulukları ve/veya ataerkil değerlerle şekillenmiş toplumsal yaşam biçiminin kamusal alanda yer almalarına engel oluşturması gibi nedenler yoksulluklarının hem varlığının hem de derinliğinin temel sebepleri olarak karşımızda durmaktadır (White, 1999: 65). Bununla birlikte devlet görevlilerinin ön kabullerinin aksine devletten yardım talep eden yoksulların büyük bir kısmı halihazırda enformel sektörde çalışmakta veya daha önce çalışmıştır. Buna göre bir katılımcının ifadesi aşağıdaki gibidir:

“..kötü de olsa bir yere kafanı sokup 3-5 almak iyidir. Kendi bileğinin hakkını alır. Alması gerekir, evde çoluk çocuk varsa mecbur taş olsa taş taşıyacak, mecbur...” (G 37, 40 R).

3-5 diye ifade edilen asgari ücretin yetersizliği, yoksullar açısından sosyal yardıma başvurmanın en önemli sebebidir. Bununla birlikte yine de yardım miktarı “devletin bileceği” bir iştir. Buna göre bir katılımcının ifadesi şöyledir.

“...ne bileyim devletimiz asgari ücreti biraz daha fazla yapsa, belki onlara göre fazla. Neye göre hesaplıyorlar bilemiyoruz ki...” (G 28, 28 K).

Diğer taraftan enformel sektörde emek karşılığında tam olarak asgari ücret almak da mümkün değildir.

Mesela asgari ücretle çalıştırıyoruz diyor 600 verende var 750 verenlerde var tam asgari ücreti almış olsalar bir de şükür etmiş olsalar yeter ...” (G 34, 55 R).

Yoksullar için içerisinde yaşadıkları derin ve kalıcı yoksulluk halinden kurtulmak esasen mümkün değildir. Tüm hayatı boyunca gündelik işlerde çalışmış ancak son dönemde kan kanseri olduğu için çalışamayacak durumda olan bir katılımcı için yoksulluktan kurtulmak ancak ölümlle mümkündür.

“(Yoksulluktan insanı) ölüm kurtarır... Ölüm...sen çekip gideceksin.” (G 23, 69 R).

Buna rağmen, her ne kadar emeklilik, sosyal güvenlik gibi hak ve şartlardan bağımsız bir eylem biçiminde olsa dahi “çalışmak” yoksullar açısından hayatta kalmanın tek yoludur. Bu nedenle şartsız koşulsuz yerine getirilen bir eylem halini almıştır ve yoksulların ifadelerinde yoksulluktan kurtulmanın yolu şu ifadelerde ortaya çıkmaktadır.

“Yılmayacak, çalışacak. Durmayacak. Yılmasın benim de yıldığım zaman oluyor ama 3 çocuğum var ayakta durmam lazım...” (G 4, 45 K).

3.2. Devletten Sosyal Yardım Talep Eden Yoksulların Ruh Hali: Utanç ve Aşağılanma

Devlet görevlilerinin iddiası yoksulların “utanma duygusunu” kaybettikleri, son dönemde kültürel erozyon yaşandığı ve Anadolu’da hakim ve ideal olan “kol kırılır yen içinde kalır” anlayışının yok olduğudur. Dolayısıyla devlet görevlileri, dönem itibariyle, gerçek yoksulun aranıp da bulunamadığı bir dönemden geçmekte olduğumuzu düşünmektedir.

Bu iddiaya mukabil, yoksullarla yapılan görüşmelerde konu yoksulluk yardımına geldiğinde tüm katılımcıların sessizliğe büründükleri, belli bir süreliğine duraksadıkları, kimi zaman gözlerinin yaşardığı gözlemlenmiştir. Duygu dünyalarında utanma duygusunun hakim olduğu, yoksulluk yardımı almanın bu kimseler için “aşağılayıcı” bir tarafı olduğu hissi görüşmelerin bu konu üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Elias (2016) “utanma” duygusunun toplumsal alanda bir denetim mekanizması olarak işlevsel olduğunu ve yüzeysel olarak bakıldığında sosyal alçalmadan duyulan korkudan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu çerçevede ele alındığında bu kimselerin yoksulluk yardımı almak için kullandıkları “devlete el açmak”, “kapılara düşmek”, “devlet kapısına gitmek”, “yardım dilenmek” gibi ifadeler anlam kazanmaktadır. Bu ifadelerde de görüldüğü üzere bu kimseler yoksulluk yardımını “yurttaşlık hakkı” kapsamında devletin kendilerine sunması gereken

bir hizmet olarak algılamaktan oldukça uzaktır. Bu nedenle devlet kapısına gitmek bu kimseler için karar verme, harekete geçme ve bu durumu sindirme gibi psikolojik açıdan sıkıntılı bir süreç yaşanmasına neden olmaktadır.

“Gittim gittim kapıdan geri döndüm 3 sene gidemedim öyle çok zor. Kapısına gidiyorsun. Gidiyorum içeri gidip de konuşamıyorum Allah kimseyi düşürmesin gene bana diyorlar şurada yardım yeri var diye ama acımdan ölsem gidemem o kadar ağır birşey ki gidemiyorsun o kapılara gidip birşey isteyemiyorsun.....çünkü çok ağrıma gidiyor. ..(G 40, 47 R).

Elias’a göre (2016 :376) yetişkinlerde ortaya çıkan utanma duygusu, bir tarafıyla savunmasız ve korku içinde olan kişinin üst-beniyle, “bağımlı” olduğu erk ve üstünlük sahibi tarafından gelecek olan üstünlük jestlerinin çakışmasından duyulan korkudur. Bu korku, “kişinin kendi kendini yenik sayma” duygusuyla yüzleşmek istememesinden kaynaklanmaktadır çünkü; kişi bu noktada tamamen “savunmasız” dır.

“Ne bileyim yani hep kendi çabamızla kazandığımız için o şekilde sanki ben acızmışım, aciz duruma düşmüşüm diye insanlar böyle bu şekilde yardım alıyor gibi geliyor insana. Bitmişsin gibi sanki, üzerindeki bir güç gitmiş gibi sanki (gözleri dolmuş, görüşmeye ara verilmiştir” (Servi, 39 K).

Utanma hissinin yanı sıra bu kimselerin başa çıkmakta zorlandıkları diğer bir his “tedirginlik hissi”dir. Tedirginlik hissi, aniden ortaya çıkabilecek acil ihtiyaç durumları veya kriz durumlarına ilişkindir. Söz konusu “acizlik” hissi, Friedmann’a göre (2011) sosyal, psikolojik ve politik alanda yaşanan üç boyutlu bir “yetkinsizlik” durumundan kaynaklanmaktadır. Friedmann (2011) sosyal boyutuyla, yoksul kimselerin gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan kaynaklara erişememe hallerinin “sosyal yetkinsizlik”, politik boyutuyla siyasal sistemde temsil edilmemekte olmalarının da “politik yetkinsizlik” duygusunu ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Laçiner (2011:318) söz konusu yetkinsizlik halinin bu kimselerin var olan neoliberal yabancılaştıran piyasa koşullarında “üretici-yapıcı” rollerini kaybetmelerinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Farklı nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan söz konusu yetkinsizlik hali şüphe yok ki bu kimselerin sosyal yaşamdan dışlanma korkularını tetiklemekte ve her an tedirginlik ve uykusuzluk yaşamalarına neden olmaktadır.

“Sürekli adamın kafasında ister istemez acaba şimdi kız telefon etcek mi, para mı diyecek, kitap alınacak, kaplık alınacak, elindeki paraya bakıyor..” (G 16, 37 K).

"Sıkıntılarım, çarpıntılarım oluyor tabii. O da işte geçim derdi, ne yapacan ne edecen düşüncen. Yeri geliyor uyuyamıyorsun oluyor yani" (G 5, 45 K).

Yoksul kimseler açısından bakıldığında kendini "aşağıda" veya hor görmenin türlü çeşit nedeni vardır. Kimi zaman "et yiyememe", "çarşıdan alışveriş yapamama" "dışarıda yemek yiyememe" gibi sebepler, bazı durumlarda da "yeterli eğitime" sahip olmama, yoksul kimselerin toplum içerisinde kendilerini "hor görmelerine" ve kendilerinden utanmalarına neden olabilmektedir. Kendilerini karşısında "garip, ezik, aşağıda, dışında" gördükleri toplumsal grup ise yoksulların ifadesiyle "zengin" lerdir. Ancak, zengin kimdir sorusunun cevabı bu kimseler açısından oldukça farklıdır. Çalışan eşi olan bir kadın, asgari ücret dahi olsa düzenli işi olan bir kimse, her hafta pazara giden komşu, lise eğitimini tamamlamış bir kişi bu kimseler için "zengin" olabilmektedir. Yoksul kimseler açısından toplumsal alan iki karşıt gruptan meydana gelmektedir. Yoksullar ve zenginlerden oluşan toplumda, yoksul kimseler, kendileri gibi toplumsal alandan dışlanmış diğer insanlarla bir "sosyal kimlik" geliştirmişlerdir. Tajfel (1978: 63), sosyal kimliği, "bireyin ilgili grubun üyeliğine duygusal bir önem ve değer atfının eşlik ettiği, belirli sosyal gruplara ait olma bilgisi" olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede eğer bir grubun üyeleri, grup üyeliklerini içselleştirmişse, bu kimselerin kendi iç gruplarına ilişkin olumlu özellikler attetiklerini ve bu iç grubu karşıt grup üzerinden karşılaştırmalar yaparak tanımladığını ileri sürmektedir. Yoksullara göre yoksul kimseler, "İyiniyetli, paylaşımcı, alçakgönüllü, içi temiz, gönlü zengin", zengin kimseler ise "açıkgöz, cimri, ahlaksız ve kendini beğenmiş"tir. Yoksul kimselerin kendilerini karşısında "aciz" gördükleri tek toplumsal güç zenginler değildir. Yoksul kimseler kendilerini devlet karşısında da "aciz, değersiz, görmezden gelinen, önemsenmeyen kimseler" hissetmektedir.

(Devletin gözünde)..önemli değilim ya pek zannetmiyorum. Önemli olsaydım daha farklı durumda olurdu mesela bu sıkıntıları yaşamazdım mesela. Bir el uzatılmış olsaydı yani...(G 7, 39 K).

Yoksullar açısından devlet- vatandaş ilişkisi hiyerarşik bir zeminde sergilenmektedir. Devlet, buyurgan, himaye eden ve üstenci bir yaklaşım sergilemektedir. Bu noktada yoksulların birincil hedefi ise devlete "seslerini duyurmak" tır. Yoksul kimseler, "kendi kendimize başvuruyoruz", "bir sesimi duyurabilsem" "kimse kimsenin derdini bilmez" gibi ifadelerle bir boşluğa seslendikleri hissine sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar. Bu noktada Sennett'in (2005: 98) paternalist otorite tanımıyla çakışan bir boyut söz konusudur. Sennett (2005: 98), paternalist otoritelerin "umursamaz" tavırlarının kendisine ihtiyaç duyan kitlenin fazlalığıyla orantılı olduğunu ifade etmektedir.

Buna göre, kitle ne kadar geniş ise otorite o derece duyarsızlaşabilmektedir. Yoksulluk yardımı almak için başvuruda bulunan kimselerin bu konudaki ifadeleri birbirine benzerdir.

“Beni arayıp da haber veren bilgi veren yok ki. Gel başvur diyen de yok. Şu zaman paranız yatacak diyen de yok biz kendimiz sürekli başvuruyoruz oraya. Tabii kendi kendimize.” (G 4, 45 K).

Diğer taraftan, devletin yoksulluk yardımını “düzensiz”, “belirsiz”, “düşük miktarda” vermesi, başvuru sahiplerine bilgi vermemesi, yoksul kimselerde “dikkate alınmadıkları” yönünde bir his oluşturmaktadır. Yoksul kimselerin ifadeleri aslında toplumda bir bölüşüm ağ olduğu ancak kendilerinin bu bölüşüm ağında yer alamadıkları, dışlandıkları yönündedir. “Devletimiz güçlü ama ben sırtımı dayayamam.”, “Zengin zenginin adamı” gibi ifadeler bu algıya işaret etmektedir. Bu noktada, devletin adaletsiz olduğunu düşünen yoksul kimseler defalarca ilahi adalete gönderme yapmışlardır. Bununla birlikte, yoksul kimselerin devletin gücünü de reddetmediği aynı zamanda devlete hegemonik bir boyutta rıza gösterdikleri de görülmektedir. Gramsci “hegemonya” kavramı ile “bir sınıf ya da sınıf ittifakının toplumsal iktidarını yani egemenliğini ilan ve tesis etme aşamasında, aslında birer toplumsal özne olan diğer sınıfların çıkarlarının da aynı iktidar tarafından gözetileceğine ve hedeflerinin gerçekleştirileceğine inandırılmasını” kast etmektedir. Gramsci, bu kavram ile kitlelerin sınıfsal iktidar mücadelesinden vazgeçerek ya da bu mücadeleyi izin verilen sınırlar içerisinde ve hedef doğrultusunda yürüterek "toplumsal özne" olmayı askıya almalarını ve "toplumsal nesne" konumuna gelmeyi kabullenmelerini ifade etmektedir (Gramsci, 1997: 28). Yoksul kimselerle yapılan görüşmeler, bu kimselerin her ne kadar devlete “sitem” etseler de aynı zamanda var olan duruma rıza gösterdiklerini de ortaya koymaktadır.

“Yine Allah razı olsun bir tek bana yardım etmiyor ki adam kaç bin kişiye yardım ediyor yani. Bence bir kişi değil yüz kişi değil hangi birine yardım edecek devlet herşeyi de devletten bekleyemeyiz ki biz şimdi millet hele bu sene herkes resmen devleti sömürüyor iş çok aslında ama azınıyorlar iş yapması çalışması zor geliyor devleti yiyorlar...” (G 29, 60 R).

Bu tür ifadeler, özellikle hastalığı, yaşı, engelliliği veya işsizliği nedeniyle devlete tam anlamıyla “bağımlı olan” kimseler tarafından sarf edilmiştir. Bununla birlikte, toplumsal özne konumuyla devlete yönelik eleştirilerini ifade eden bazı kimselerin bu ifadelerini takiben araştırmacıyı uyardıkları gözlemlenmiştir. Bu çerçevede bazı yoksul kimseler, devletten duydukları korkunun yansıması olan ifadeler kullanmışlardır.

"Yavrum birilerinin kulağına gitmesin ben de zarar görmeyeyim yanlışım olursa sil emi!.. korkuyorum.. Söyleyemem. Neden o da benim için aynı, o da benim için aynı, hiç kimseyi kırmak istemem yavrum"(G 25, 79 K).

Bir başka katılımcı ise, "Her neyse yine de Allah devlete zeval vermesin. Biz devletten memnunuz.. Yanlış anlaşılmasın...Yokluktur, ne verirse biz ona razıyız." ifadesiyle bir cümle önce anlattığı olumsuzlukları geri almıştır. Yoksulların genel itibariyle varolan durumdan şikayetçi olsalar da kimi zaman korku kimi zaman yardımdan yoksun kalma ihtimali nedeniyle "sessizliğe" büründükleri gözlemlenmiştir. Sessizlik halini Ortadoğu toplumları üzerinden analiz eden Bayat (2006: 28), bu halkların iktidar karşısında takındığı "sessiz" tavrın aslında uzun vadede mülk ve iktidar sahiplerine yönelen bir karşı çıkmaya doğru ilerlediğini iddia etmektedir. Oysa, Türkiye'de yoksulluk yardımı alan kimseler, böylesi bir itiraza yönelmektense otoriteyi aldatmaya dönük stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejilerden bazıları, "yalan söyleme", "giyindikleri kıyafetler yoluyla durumunu olduğundan daha kötü gösterme", "nikah veya tapu kayıtlarına ait evrakta sahtecilik yapma", "hasta numarası yapma" "ağlama" veya "bağırma" olabilmektedir. Yoksulların kendileri gibi yoksul olan diğer insanları otoriteye şikayet etme veya bu kimselerle rekabet etmeye yönelmeleri aralarında sınıfsal bir dayanışma olmadığı yönünde bir resim çizmektedir. Bu noktada Karadoğan'ın (2015: 148) rekabete dayalı piyasa düzeninin yoksulların yaşam anlayışına da sirayet ettiği tespiti anlamlı görünmektedir. Örneğin; yoksul bir katılımcının kendisi gibi yoksul olan komşusuna yönelttiği öfkesi şu ifadelerde ortaya çıkmaktadır.

"Bunlar niye araştırılmıyor sorulmuyor ben bunlara çok kızıyorum mesela bizim dairede adam taşı sıkça suyunu çıkarır adam psikolojim bozuk dedi gitti gitti hap içti ilaç içti şimdi adama harbiden maaş bağladılar rapor verdiler adama doktorlarında suçu var. Torba yasadan saklıyor kocasını gelme diyor eve diyor." (G 34, 55 R).

Yoksul kimselerin devlet otoritesine veya zengin kimselere yöneltmesi beklenen öfkesini kendileri gibi yoksul kimselere yöneltmesi esasında kapitalist piyasa sisteminin bireyci, rekabetçi ve ben merkezci değerleri içselleştiren bir yoksullar grubunun varlığına işaret etmektedir. Zira, devlet otoritesi "en yoksul" olduğunu kanıtlayan yoksul vatandaşlarına yoksulluk yardımı vermektedir. Bu noktada eğitim ve sağlık hakkı gibi temel haklar bile yoksullar arasında bir rekabet mevzuuna dönüşebilmektedir.

Bir kişi var mesela kocasıyla beraber yaşıyor ama aslında boşanmış ve muhtardan erzak yardımı alıyor. Çocuğuna eğitim parası alıyor, gıda yardımı alıyor bu hak mı bu hak değil. Muhtarın da haberi yok, uyaracam ama yapamıyorum. (G 6, 35 K).

Sisteme yöneltmeleri beklenen öfkeden payını alanlar elbette sadece zenginler veya kendileri gibi Türk olan yoksullar değildir. Kürt, Roman, Alevi vatandaşların da kendileri ile “eşit” haklardan faydalanmaları yoksullar açısından sıkıntı yaratmaktadır. Kürt vatandaşların çocuk sayısının fazla olmasının bile yardım alırken bir avantaj yarattığını düşünen bir katılımcının ifadesi şöyledir:

“Kürtlerin haklarından bahsediyor...benim sokağında da Kürtler var mesela ben gurur meselesi yapıp gitmiyorum sıcak yemek almaya hep Kürtler gidiyor almaya kalabalık sülale olunca çuvalla ekme getiriyorlar. (G 33, 45R).

“Yani şimdi burada Romanlar var. Romanlara zaten veremiyorum diyemiyorsun. Hepimizden yüzüstü yani. Çok yüzüstüler. Mesela Eskişehir kendi halkına vermiyor ama Romana veriyor, verme. (G 17, 28K).

Kürt, Roman ve Alevi vatandaşların yardım almasını bir nebze içine sindirebilen yoksul kimselerin neredeyse hiçbiri Afgan, Irak, Suriye, İran’dan sığınmacı veya mülteci konumunda gelen kimselerin Türk Devletinden yoksulluk yardımı almasını anlayamamaktadır.

“Dünya mülteciye veriliyor para. Ne zaman Kaymakamlığa gitsek hep mülteci dolu. Afganistan, İran, Suriyeli. Onlar da alıyor bu parayı.” (G 8, 60K).

“Önce sen kendi vatanına, milletine bir bak. Sağına soluna. Gözet onları sonra dışarıdaki de dışarıdakini düşünsün.” (G 16, 36 K).

Genel itibarıyla, yoksul kimselerin temel kaygısı, devletin sınırlı kaynaklarının aslında bu devletin asli unsuru olmayan Suriye, Afganistan ve Irak’tan göçle gelen mülteciler, göçebe bir topluluk olan Romanlar veya devleti kendi çıkarına yönelik kullanmaya çalıştıklarını düşündükleri Kürt vatandaşlar ve kendileri arasında bölüştürüldüğüne duydukları inançtır. Bu durum, kendi hakları olduğunu düşündükleri kaynaklardan kendilerine düşecek payın azalmasına karşı duydukları tedirginlikle ilişkili görünmektedir.

3.3. SYDV haricinde Yoksulların Başvuru Yaptıkları Kuruluşlar: Siyasi Parti Merkezleri, Belediyeler ve Dernekler

Devlet görevlilerine göre, 3294 sayılı kanun gereği garanti altına alınan “fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya

gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlama" görevi devlet tarafından tüm imkanlar seferber edilerek yerine getirilmektedir. Bu çerçevede klientalizm geçmiş dönemlerde yaşanmış ancak hali hazırda var olmayan bir olgudur.

Şüphesiz ki, yoksulluk her an yeni bir kaynak peşinde koşma ve kaynak sayısını artırma ile ilişkilidir. Bu noktada hem siyasi çıkar gruplarının hem de yoksulların avantaj elde etmesini sağlayan bir ilişki biçimi olarak klientalizm karşımıza çıkmaktadır. Klientalizm, "siyasal otoritenin dağıtım ölçütlerine göre sunulan bir takım hizmetler ya da mallar karşılığında, siyasal destek talebinde bulunması" (Stokes, 2007: 2) anlamına gelmektedir. Güney Avrupa refah devleti modellerinde göze çarpan klientalist ilişkilerin, Türkiye'de de hem devlet-yurttaş hem de yurttaşların kendi aralarında varolan sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkileri belirleyiciliği üzerine çeşitli tespit ve gözlemler söz konusudur (Buğra, 2003: 19). Buna göre geçmişten bu yana süregelen siyasi gelenek, "yurttaşlık hakkı" bağlamında değil ancak "patronaj" ilişkileri temelinde şekillenen bir sosyal yardım sistemine sahiptir. Sistem, sosyal yardım yapma sorumluluğunun muhtarlıklar, cemaatler, sivil toplum örgütleri, hayırsever kimseler, aile ve akrabalık ilişkilerine dayalı sosyal sistemlerle paylaşılması yönünde hareket etmektedir (Metin, 2011: 182). Sistemin işleyişine ilişkin bu iddianın geçerliliğinin en önemli kanıtı ise devletin kendi sorumluluk alanını yoksul kimselerin temel ihtiyaçlarını "sınırlı" bir biçimde "geçici bir süreliğine", eğer bir "talep" söz konusu ise karşılamaya odaklanan sosyal yardım programıdır. Halihazırda işleyen programın yapısı klientalist özellikler içermekteyken devlet görevlileri ve yoksul kimseler açısından sistem işleyişi farklı biçimlerde değerlendirilmektedir.

Oysa, sistem içerisinde var olmaya çalışan yoksul kimseler klientalist ilişkilerin varlığına inanmaktadır ve kendi deneyimlerini bu ilişkilerin içerisine dahil olma veya olamama gibi durumlara işaret ederek aktarmaktadır. Klientalist ilişkilerin var olduğu kanısı, yoksul başvuru sahiplerini ilk anda en yakın oldukları, birincil derecede ilişki kurabildikleri bir devlet görevlisine yönelmesine neden olmaktadır. Örneğin; başvuru yaptığı halde kendisine yardım sunulmayan bazı katılımcılar ilk anda mahalle muhtarını devreye sokmanın faydalı olacağı düşüncesiyle hareket etmiştir.

"...Muhtar devreye girdi, öyle oldu. Ondan önce dilekçeyi verdim 1 sene bekledik çıkmadı, araştırılacaktı. Çıkmadı. Araştırmadaymış. Ben nerede yaşıyorum hiçbir şeyim yok bu pantolanla tişörtten başka... Çıkmayınca sormadım niye sorayım onlar haklı çıkacak niye sorayım. Biliyorum çünkü olacağını o yüzden sormadım." (G 6, 35K).

“Bir kere yardım aldım ben o yardımı alana kadar, evrak işi şey işi, araya tanıdık sokmasam muhtar orada heyetteydi. Standart bana sorarsınız kaymakamlığın işinden ölme eşeğim ölme, 4-5 ay beklersin. ” (G 16, 36 K).

Yoksul katılımcıların ifadeleri yoksulluğun siyasal getirisinin hesap edilerek bir nesne olarak kullanılması durumunun muhtarlıklardan başlamak üzere siyasal alanda yer almaya çalışan tüm büyük veya küçük çaplı kurum ve kuruluşlar için geçerlidir. Yoksul katılımcıların neredeyse tamamı, siyasal parti merkezlerini ziyaret ettiklerini ve bu parti merkezlerinden kendilerine “iş bulunması” yönünde talepleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çerçevede “klientalist” ilişkilerin etkin olduğunu düşünen katılımcılar kendi siyasi görüşlerini ifade etmese de bu taleplerini karşılayacağını düşündükleri partilere üye kaydı yaptırmaktadırlar.

Benim bir arkadaşım, kızımın sınıf arkadaşının annesi, dedi ki bir kadın var kadın daha milletvekili olmamıştı, iş başvuruları alıyor git bir başvuru belki bir iş çıkar. Gittim. Kadınla bir sürü görüşen var, ben de görüştüm. Önce bir form dolduruyorsun. İlk soru, bizim kadın kollarımızda çalışıyor musunuz, hayır, bize üyemisiniz, hayır. (...). Sonra da biz size dönecez... (G 37, 40 K).

“Partide de yer aldım ama kendim onları tutmasam da onlar beni ... partili biliyor, işimi görüyorlar. Erzak mı getirdiler, işe mi yerleştirdiler, ne desen oldu uygun yerlerde... Parti binası kanalıyla, benim çevrem var az çok...(..)... Parti İlçe Başkanı da yönlendirir. Ben işimi iyi yaptığım için ben demeden onlar, beni ararlar. O yüzden arkası geliyor işin... (G 16, 36 K).

Sadece siyasal bağlar değil hemşehrilik veya cemaat gibi etnik ve/veya dinsel bağlar da yoksul kimselerin toplumsal alan içerisinde gözlemedikleri ve ağın içerisinde olan kimseler için avantaj yaratan bir ilişki biçimidir. Katılımcılar, geleneksel ilişki ağlarının geçerliliğini koruduğunu “iltimas geçme”, “adam kayırma”, “tanıdıklık” gibi hakkaniyetsiz tutumların devam ettiğini aşağıdaki ifadeleriyle dile getirmişlerdir. Konuya ilişkin düşünceleri bakımından destek talebi kabul edilen veya reddedilen kimseler arasında “tanıdık” sahibi olmanın yarattığı avantaj veya dezavantaj konusunda bir farklılık mevcut değildir.

“Valla ben de anlamıyorum ya adamı var, başarıyor, ya tanıdık var başarıyor. Tanıdık var, Öyle senin orada insanın, adamın varsa halleder işini, Gözümle görmedim ama. Şimdi senin tanıdığın var sen ona yardım ediyordun diye duyuyorum mesela. Şurdan şuraya bileziği olan kişinin evine erzak, kömür geliyormuş mesela. Üstüne üstlük para yardımı alıyor,

neyle alıyor, nasıl alıyor. Bilemiyorsun. Onun orada bir tanıdığı var." (G 3, 44K).

"Her yerde işe yarar tanıdıklık. Her yerde adamın olacak..." (G 4, 45K).

"Şimdi genelde nerde adamın varsa orada iyisin bu bir gerçek...Adil mi, ben geldim başvuruda buldum. Beni niye almıyorsunuz onu alıyorsunuz. Nerde adamın varsa ağasın paşasın. (G 17, 28 R).

Klientalist ilişkiler çerçevesinde siyasal rant elde etmek adına faaliyet gösterilen en önemli alanlardan biri şüphe yok ki sosyal yardım alanıdır. Bu çerçevede yoksulların yoksullukları nedeniyle başvuru yapabilecekleri kurumlar SYDV, parti merkez binalarının yanısıra, belediyeler ve derneklerdir. Bu noktada yoksullara göre, belediyeler temsil ettikleri siyasal partilerin bir uzantısı biçiminde hareket etmektedirler. Bununla beraber, yoksullar, yoksullukları üzerinden siyasal rant elde edilmediği takdirde bu durumun kendilerine yine yoksullukları üzerinden ceza olarak geri dönebileceği düşüncesi taşımaktadırlar. Buna göre, katılımcılardan birinin ifadesi şöyledir:

"Bu sene semt olarak burayı ... Parti aldığı için buraya ... Parti küstü. Bu sene destek verilmedi. Mesela önceden mağdur olanlara her ramazanda erzak gelirdi. Yani makarna, yağ, un, şeker, muhtara gönderilirdi. Muhtarlığa koli geliyordu, biz kendimiz gidip alıyorduk o yani. Bu sene yok.. (G 4, 45K).

Her ne kadar belediyeler, nakdi yardım sunmasalar da hizmetlerin çeşitliliği ve hızlı olması nedeniyle yoksullar açısından daha kolay ulaşılabılır olma niteliği taşımaktadır. Sıcak yemek servisi, eğitim desteği, giyecek, kömür yardımı, beldeevleri gibi hizmetler yoksulların gündelik yaşamlarında oldukça büyük anlam taşımaktadır. Bu sebeple, yoksullara göre belediyeler, SYDV'ye göre daha hızlı, etkin ve kendilerine daha yakındır. Diğer taraftan yoksullar açısından çalışma alanları ve yardım kapasitelerinin sınırlılığı nedeniyle her ne kadar vakıflar veya belediyeler kadar etkin olmasa da özel dernekler de bu alanda faaliyet göstermektedir. Çalışmanın yapıldığı Eskişehir'de faaliyet gösteren başlıca dernekler Güneşçi ve Kimse Yok mu?, dernekleridir. Bu derneklerin yardım faaliyetlerinde temel kıstas muhtarlıklardan temin edilen ve yoksulların kendilerini "etiketlenmiş" hissetmesine neden olan "fakirlik il muharebesi" dir. Damgalanma korkusuyla dernek yardımından vazgeçen bir katılımcının ifadesi şöyledir:

"Derneklerin yardımı yılda bir defa. Verdikleri şey 1 ay yeter sene 12 ay bir ay veriyor. Yıl 12 ay çünkü, hiçbir şey geçmiyor ki insanın eline, yılda 2 defa olsa onu da anlarım ama eline hiçbir şey geçmiyor ki insanın... bu

sene için de fakirlik belgesini getirin muhtarlıktan buraya bırakın dediler. Tekrar gidip başvurmadım.” (G 35, 22 R).

“Yurttaşlık hakkı” kapsamında devletten sosyal yardım talep eden yoksul katılımcılar, derneklerden yardım talep etme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Derneklerin yardım karşılığında kendilerinden bir talebi olabileceği kaygısı ve bu kurumların yürüttüğü yardım faaliyetlerinin amaçlarının muğlak olduğu düşüncesi yoksulları bu kurumlara başvurmada isteksiz hale getirmektedir. Örneğin katılımcılardan biri şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hani şey, dernekler gibi yerlerle uğraşmakta istemem....Devlet çözmiyor. Ya şimdi insanlar o kadar zor durumdaki denize düşenler yılanlar sarılır. Ben öyle görüyorum İnsanların zor durumda neler yapacağını az çok biliyoruz. Bu da olabilir. İnsanlar alabilir, faydalanabilir, yararlanabilir. Onu da hor görmüyorum. Kendi adıma başvurmak istemiyorum onları da hor görmüyorum. Keşke devlet yetişebilse her şeyi çözsün insanlar başka yerlere başvurmasa....” (G 2, 40K).

Sonuç

Sonuç itibariyle, neoliberal politikaların yükselişi ve yoksulluğun derinleşmesinin insanların gündelik yaşamlarındaki etkisi medyada ve toplumsal hayatta dile getirildiğinden çok daha kalıcı ve yoğundur. Devletin gözüyle bakıldığında sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonuna aktarılan bütçe payının kamu harcamaları içerisindeki payının artmış olması, devletin gündemine ilişkin yoksulların lehine işleyen önemli bir değişikliğin göstergesidir. Diğer taraftan yoksulların yaşamlarına bakıldığında ise var olan durumun yoksullukla etkili bir mücadeleden ziyade yoksulluğun artması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına başvuru yapan kimselerin önemli bir kısmının kadın olması yoksullar açısından yoksulluğun utanılacak bir durum olduğunun önemli kanıtlarından biridir. Zira, toplumsal yaşam içerisinde özellikle “ailenin reisi” konumunda olan erkeği “devlete el açmasının alçaltıcı bir yönü olduğu yoksulların kendileri tarafından dile getirilmektedir. Bununla birlikte, sosyal yardım için başvuru yapan kadınların önemli bir kısmı eşinden ayrılmış, eşi vefat etmiş, kendisi yaşlı ve/veya kronik bir rahatsızlığı olan, genç ise aile fertlerinden yaşlı, hasta, engelli veya çocuk olan birinin bakımından sorumlu olan kadınlardan oluşmaktadır. Şehrin çeperinde, sosyal, ekonomik, kültürel anlamda toplumsal yaşamdan izole yaşayan bu kimselerin emek piyasasında yer alması ise imkansızdır. Dolayısıyla yoksul kimselerin sadece çalışmaktan imtina ettikleri iddiası geçerliliğini yitirmektedir. Bu kimselerin sosyal yardım talep ederken yaşadıkları utanç ve aşağılanma hissi ise sosyal yardımların bu kimseler tarafından hala kendilerine devlet tarafından “yurttaşlık

hakki” kapsamında verilen bir hizmet olarak değil ancak devlet tarafından sunulan bir lütuf olarak algılandığının önemli bir kanıtıdır. Son olarak 3294 sayılı kanun gereği devletin tüm fakru zaruret içerisinde olan vatandaşlarına yönelik olarak teminat altına aldığı temel ihtiyaçlarının karşılanması hakkının yoksul kimselerin hayatında anlamlı bir değişikliği tetiklemediği yoksulların ifadelerinde kendini ortaya koymaktadır. Bu durum, bu kimselerin özel dernekler, siyasi parti merkezleri, belediyeler gibi farklı kurumların kapılarını aşındırmasıyla sonuçlanmakta, klientalist ilişkilerin gelişmesinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla devletin ivedilikle, yoksullukla mücadele kapsamında temel ihtiyaçlara odaklanan, talep etmeye dayalı, geçici çözümler üretmek yerine toplumsal kaynakların adilane bir biçimde tevzii edilmesini sağlayacak kalıcı ve bu kimselerin yaşamlarını zenginleştirecek, onurlarını zedelemeyecek, siyasal iktidarın kimliğinden azade düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Bayat, A. (2006), *Ortadoğu'da Maduniyet, Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, çev. Özgür Gökmen, Seçil Deren.
- Buğra, A., Keyder, Ç., (2003), *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*, Ankara: UNDP.
- Buğra, A. (2013), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2016), *Uygurlık Süreci: Sosyo Oluşumsal ve Psiko Oluşumsal İncelemeler*, Cilt: 2. Çevirmen: Ender Ateşman. İletişim yayınları.
- Erdoğan, N. (2011), *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Friedmann, J.(2011-2), Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları, Doğu-Batı, sayı: 17 Kasım. Aralık. Ocak Sayısı.
- Gramsci, A. (1997), *Hapishane Defterleri*, Belge Yayıncılık, İstanbul.
- Karadoğan, E. (2015), Sosyal Yardımların Psikososyal Mitleri, *Çalışma ve Toplum*, 2015/3.
- Laçiner, Ö. (2011), *"Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak" ,(içinde) Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri.*(ed.) Necmi Erdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları. S. 313-324.
- Metin, O. (2011), Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum*. 2011/1, s. 179-200.
- Tajfel, H. (1978), *Differentiation Between Social Groups*. London: Academic Press.
- Topak, O. (2012), *Refah Devleti ve Kapitalizm: 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları

Saygı Doğru, E. (2016), Eskişehir'de Sosyal Yardım Sisteminin Yoksulların ve SYDV Çalışanlarının Gözüyle Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Sennett, R. (2005), *Otorite*, (çev. Kamil Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stokes, C. S. (2007), "*Political Clientalism*", edited by Boix/ Stokes, S, Handbook of Comparative Politics içinde, Oxford University Press.

Ek: Katılımcıların Genel Profiline İlişkin Tablo

Görüşmeci	YAŞ	MEDENİ HALİ	MESLEK	AYLIK GELİR (TL)	EĞİTİM
G1	34	Boşanmış	İşsiz	590	Lise Mezunu
G2	40	Boşanmış	Yarı-zamanlı	600	Üniversite Öğrencisi
G3	44	Boşanmış	İşsiz-rahatsız	Yok	İlkokul
G4	45	Boşanmış	İşçi-asgari ücret	Asgari ücret	Lise Mezunu
G5	45	Boşanmış	İşsiz-rahatsız	Yok	İlkokul
G6	35	Boşanmış	İşsiz	Yok	Açık lise öğrencisi
G7	39	Boşanmış	İşsiz (kuaför)	Yok	İlköğretim
G8	60	Evli	Çalışmıyor	1200	Okuma-yazma
G9	37	Evli	Çalışmıyor	1000	İlkokul
G10	65	Boşanmış	Çalışmıyor	Yok	Eğitimi Yok
G11	39	Evli	Çalışmıyor	600	Eğitimi Yok
G12	86	Dul	Çalışmıyor	Yok	Okuma-yazma
G13	45	Evli	Çalışmıyor	Yok	İlkokul
G14	79	Dul	Çalışmıyor	Yok	İlkokul terk
G15	32	Boşanmış	Çalışmıyor	Yok	İlkokul
G16	36	Evli	Çalışıyor-güvencesiz	500-800	Lise mezunu
G17	28	Evli	Çalışıyor-kendi işyeri	2000- 3000 arası	İlkokul
G18	55	Boşanmış	Çalışmıyor	1800	İlköğretim
G19	42	Evli- ayrı yaşıyor	İşsiz-rahatsız	600	Üniversite. terk
G20	70	Evli	Çalışmıyor	900	İlköğretim
G21	62	Boşanmış	Çalışmıyor	Nafaka-düzensiz	İlkokul
G22	32	Evli	Çalışmıyor	250-400	Lise terk
G23	69	Evli	Çalışmıyor	850 (engelli bakım parası)	Eğitimi Yok
G24	40	Boşanmış	İşsiz	1800	Lise mezunu

G25	42	Evli	İşsiz	Günlük ücret	İlkokul mezunu
G26	38	Evli	Çalışmıyor-rahatsız	900	İlkokul mezunu
G27	47	Dul	İşsiz-rahatsız	Yok	İlkokul mezunu
G28	79	Dul	İşsiz	250	Eğitimi Yok
G29	60	Boşanmış	Çalışıyor-tarım işçisi	360-400	İlkokul
G30	47	Evli	Çalışmıyor	400-500	İlkokul
G31	70	Boşanmış	Çalışmıyor	250	İlkokul
G32	55	Boşanmış	Çalışıyor-günlük	900	İlkokul
G33	45	Boşanmış	Çalışmıyor	Yok	İlkokul
G34	55	Evli	İşsiz	900	İlkokul
G35	22	Evli	İşsiz	Yok	Lise terk
G36	72	Dul	İşsiz	600	Lise mezunu
G37	40	Evli	Çalışmıyor	850	İlkokul
G38	47	Boşanmış	İşsiz	850 (engelli bakım parası)	İlkokul mezunu
G39	39	Evli	İşsiz	Günlük ücret	Okuma-yazma yok
G 40	40	Evli	İşsiz	250	İlkokul mezunu